

De kus

Tijdens het symposium ‘Den Haag in de literatuur’ in 2010 hield Nicolette Smabers een voordracht over het eigen literaire werk, dat zij karakteriseerde als ‘autobiografische fictie’. Wat zij daarmee bedoelt en hoe zij vanuit het eigen werk verbanden legt met maatschappelijke thema’s kunt u lezen in onderstaande verkorte en bewerkte versie van die voordracht onder de titel *De kus van de herkenning*.

Nicolette Smabers

De kus van de herkenning

Enkele vaak gestelde vragen van lezers aan literaire auteurs gaan over de inspiratiebronnen en de werkwijze: Waarom bent u schrijver geworden? Schrijft u met de pen? Hoe komt u aan uw stof? Deze laatste vraag – de meest gevreesde voor schrijvers die de liefde van de autobiografische fictie bedrijven – houdt in: In hoeverre is deze door u geschreven geschiedenis uw geschiedenis? In hoeverre valt de hoofdpersoon in dit verhaal samen met u?

Nostalgie is iets menselijks. Nieuwsgierigheid ook. Maar wat doen we met onze gevoelens van onvervuld verlangen als de vluchtige kus van de herkenning achter de rug is? Op de vragen van lezers antwoord ik meestal: Het gaat erom dat u zich verdiept in het werk, niet in de maker. Ikzelf noch mijn hoogst particuliere geschiedenis is van belang. Ik geef die antwoorden om mij en mijn schrijfpraktijken te beschermen en huichel dus een beetje. Als ik zelf een boek lees dat me intrigeert of geboeid raak door een film, een sculptuur, een schilderij, wil ik meer van de maker weten. En van het maken. Met welke middelen lukt het die kunstenaar een diepere ader van je denken en voelen aan te prikken en naar je oppervlakte te brengen? Hoe wordt het kunstje geflikt?

In 1982, toen ik werkte aan mijn debuut, was dat om iets uit te zoeken. Wie ben jij? vroeg ik aan mezelf. Waar kom jij eigenlijk vandaan? Uit welk soort nest? Ik ontdekte toen dat ik bitter weinig over mijn familieachtergronden wist, en voelde een onbedwingbare lust me een beeld te vormen van mijn eigen leven en mijn jeugd in Den Haag. Dat beeld bouwde ik op door me intens te concentreren op mijn eerste woorden en eerste beelden, en op basis daarvan ‘een’ verhaal te bedenken ‘hoe het geweest kon zijn’. Het is onmogelijk die opgediepte verzameling met u te delen, dat zou ook vergeefse moeite zijn want het zou u weinig zeggen. Wel lijkt het me zinvol u te laten zien hoe ik het strikt persoonlijke verbond met het literaire. Het kost geen moeite daarbij met aanschouwelijke stadsbeelden te komen, want veel eerste woorden en beelden leidden me naar de stad zoals die zich

aan mij had laten zien tijdens het naar school lopen, het spelen op straat, de verplichte zondagmiddagwandelingen met mijn oudere broer en zusje.

Ik groeide op aan de westkant van Den Haag. In de Tweede Wereldoorlog had de bezetter een groot deel van de stad tot vestinggebied uitgeroepen. Daarbinnen werden duizenden woningen gesloopt, waaronder dat van mijn familie. Na hun evacuatie keerden mijn ouders met hun kinderen terug in diezelfde buurt, dichtbij Scheveningen. En hoewel geboren na de oorlog, ontwikkelde ik een zintuig voor de pijnlijke plekken en littekens in de stad van de voorbije oorlog: de dichtgestopte kogelgaten in mijn ouderlijk huis, de bunkers in de duinen en de stad, de ravage en de kaalslag die het afbreken van de Atlantikwall met zich meebracht, zoals op de Sportlaan en in het gebied rond het Gemeentemuseum, waar de tankgracht had gelopen. Nou ja, wat je kaalslag noemt. Het was fantastisch spelen tussen het kreupelhout en het hoogopgroeiende onkruid. We leerden niet alleen de afbraak kennen maar ook de veerkracht en de vitaliteit van een stad in wederopbouw. Door de vele kleine en grote chirurgische ingrepen in die uitermate geheimzinnige ondergrond werd een uitgebreid stelsel van bedradingen en leidingen blootgelegd, van aan- en afvoerkanalen, rioolbuizen, telefoonkabels, noem maar op. Al met al een prikkelende omgeving om de fantasie te ontwikkelen.

Na de leegstand van het begin werd de straat zo langzaam bevolkt door vogels van allerlei pluimage en herkomst; mensen van allerlei gezindten, beroepsgroepen en kleur woonden bij elkaar in dit eerste proeftuintje van de latere multiculturele samenleving. Zo komt de hoofdpersoon Edith op een dag tot haar vraag over de Fransen:

‘Fransen, wat zijn dat, mam?’

‘Fransen zijn buitenlanders.’

‘Wat zijn buitenlanders?’

Mijn moeder streek het wasgoed en ik mocht haar helpen. Overhemden duurden erg lang, maar zakdoeken en pannelappen deed zij ‘met de Franse slag’. Wat zij klaar had stapelde ik op de tafel soort bij soort: overhemdenland, handdoekenland en een eilandenrijk van zakdoeken, washandjes en de rest van het kleine spul.

‘Buitenlanders wonen in een ander land,’ zei mijn moeder, ze legde een natte lap op vaders broek, ‘ze praten anders, je kunt ze niet verstaan.’ Ik verstond niet wat ze verder zei, stoomwolken kwamen eensklaps van de strijkplank af en er klonk een vreemd gesis.

Fransen zijn buitenlanders: het ene woord voor het andere. Buitenlanders, wat moesten dat voor wezens zijn? Ze waren anders en we konden ze niet verstaan. Waren ze rood of geel? Misschien sliepen ze niet eens in bedden en hadden ze geen armen en benen zoals wij. Waar woonden ze eigenlijk?

Aan de noordkant van het Gemeentemuseum, in een afgelegen hoek lag de Franse tuin. Zo’n tuin als deze Franse had je nergens, ik kon nauwelijks geloven dat dit planten waren: donkergroene struiken

of heggetjes, overal datzelfde donkergroen, het groeide niet en ging niet dood. ‘Augustusheggetjes,’ zei Agnes, ‘die heb je overal, alleen veel hoger.’ Ze vond er niks aan, ik wel. Het geheel leek op een tekening, of op een bladzijde uit een heel duur boek; sierlijke tekens, neer geschreven op het hagelwitte papier, slingerpaadjes vol gestrooid met witte schelpen. Als deze tekens nu eens van de Fransen waren, het eerste deel van een verhaal, hun boek een tuin...¹

U begrijpt, op den duur werden deze Fransen voor mijn verhaalpersonage een groot probleem. Als ze niet in de Franse tuin bij het museum woonden huisden ze misschien in de bunkers in het duingebied, of in de gasfabriek bij het kanaal, of onder de putdeksels langs de stoepwand en onder het wegdek. Waren ze eigenlijk wel te vertrouwen, die rare Fransen? Ja, daar heb je het al. Je kent ze niet hè?

Zo is het schrijven dus begonnen en zo kwam ik aan mijn stof. Ik inventariseerde welke gevoelsladingen en bijbetekenissen vast zaten aan mijn eerste woorden en eerste beelden. Op basis daarvan ontwierp ik schetsen en fragmenten over vroeger, over hoe het geweest kon zijn. Ik schreef me een literaire werkelijkheid binnen, ik ‘veroverde’ die via de taal. Aan de hand van mijn verhaalpersonages en de rare snoeshanen van de verbeelding kreeg ik grip op een deel van mijn persoonlijke geschiedenis en tegelijkertijd op een stuk historische werkelijkheid, die van het naoorlogse Den Haag.

Met het scheppen van mijn eigen literaire stad ontwikkelde ik een invalshoek om het te hebben over misschien wel alle steden in de wereld en kon ik verder met het ontwerpen van een eigen literaire taal. Een heerlijk werk, omdat de woorden met hun uitgebreide betekenisvelden je al zoveel kunnen vertellen, als je maar goed naar ze luistert en een beetje met ze meebeweegt.

Op deze manier zit er in de taal die van ons allen is ook steeds een bron naar ieders individuele geschiedenis. Je hoeft heus geen Hagenaar te zijn om te gaan wandelen in mijn literaire Den Haag. Ook denk ik dat je niet veel kennis hoeft te hebben van het oorlogsgebeuren in Den Haag om er via literaire fictie naartoe geleid te worden; en dan meteen ook naar iets wat onder het plaveisel van de gedrukte bladspiegel meetrilt en moeilijk te benoemen is buiten het verhaal. Want elke schrijver offert het persoonlijke aan een literaire werkelijkheid die haar eigen ordeningen en verdichtingen kent. En toch, dat is het gekke, blijft wat beschreven staat verbonden met die hoogstpersoonlijke ervaringen. In de verbeelding daarvan zit voor mij iets heiligs. Dat heeft te maken met de taal, die van ons allemaal is en toch in ieders gedachten- en gevoelsleven een idiolect vormt.

Nicolette Smabers

¹ Geciteerd uit *De Franse tuin, verhalen en novellen*. (De Bezige Bij, 2004)